

Goran Petković

Ministarstvo ekonomije i
regionalnog razvoja
Ekonomski fakultet
Univerzitet u Beogradu

Bojan Zečević

Ekonomski fakultet
Univerzitet u Beogradu

Renata Pindžo

Ministarstvo ekonomije i
regionalnog razvoja

TURIZAM KAO DEO NACIONALNE EKONOMIJE

Tourism as Part of
National Economy

Sažetak

Između razvoja turizma i privrednog razvoja postoji dvosmerna pozitivna veza. Turizam u savremenim ekonomijama ima rastuću ulogu u ostvarenju nekih makroekonomskih ciljeva: zapošljavanje, razvoj manje razvijenih područja, pozitivan uticaj na platni bilans zemlje (izvoz i strane direktne investicije). Učešće privrede direktno i indirektno povezane sa turizmom u BDP je višestruko veće od učešća turizma grane u BDP, što govori u prilog pozitivnom efektu turizma na ukupnu privredu jedne zemlje. Javno mnjenje Srbije ima pozitivan odnos prema turizmu kao delatnosti. Zbog toga je važno da se turizam sistematski prizna kao važna privredna grana u privredi Srbije.

Ključne reči: *turizam, privredni razvoj, platni bilans, investicije*

Abstract

There is two-way positive relation between tourism and economic development. Tourism in contemporary economies plays growing role in achieving certain macroeconomic goals, like increased employment, development of the less developed areas and positive impact on the balance of payment (export and foreign direct investments). Businesses directly and indirectly interrelated with tourism participate in the GDP much more than tourism itself, meaning that tourism has a positive effect on different areas of the national economy. Public opinion on tourism is positive one. For all of these reasons it is important to recognize the importance of tourism as the industry in Serbian economy.

Key words: *tourism, economic development, balance of payment, investments*

Privredni razvoj nacionalne ekonomije podrazumeva izbor privrednog cilja, izbor strategije i politika koje će omogućiti realizaciju planiranih strategija. Ključni ekonomski ciljevi Srbije se najčešće definišu kroz privredni rast i rast životnog standarda, porast zaposlenosti, uravnoteženje regionalnog razvoja i uravnoteženje platnog bilansa. Uprkos logičnim vezama između razvoja turizma i ovih ciljeva, ova privredna grana se ne vidi uvek kao poluga razvoja domaće privrede. U narednim tačkama, biće izloženi neki argumenti u prilog pozitivnog uticaja turizma na planirane ekonomske ciljeve.

Turizam i ekonomski razvoj

Uticaj turizma na ekonomski razvoj je dovelo do pojave koncepta pod nazivom “razvoj vođen turizmom”.

Veliki broj empirijskih istraživanja nastojao je da utvrdi kauzalne veze između razvoja turizma i ekonomskog razvoja. Ova istraživanja su pokazala da postoje razlike među pojedinim zemljama u pogledu toga da li je turizam stimulisao ekonomski razvoj, ili je ekonomski razvoj podstakao razvoj turizma. Pri tome, različita su istraživanja u istim zemljama dala suprotne rezultate. Naime, pokazalo se da je turizmom vođen razvoj bio prisutan u Španiji¹, Tunisu², Grčkoj³, Tajvanu⁴. S druge strane, razvoj ekonomije stimulisao je razvoj turizma u Južnoj Koreji⁵ i Hrvat-

skoj⁶, dok se dvosmerna kauzalna veza pokazala u slučaju Malte⁷, Južne Koreje⁸ i Tajvana⁹. Osim na primeru Tajvana i Južne Koreje, kontraverze postoje i u pogledu različitih rezultata dobijenih istraživanjima na primeru Turske. Istraživanje koje je radio Katircioglu¹⁰, naime nije potvrdilo raniju tvrdnju o postojanju ekonomskog razvoja vođenog razvojem turizma¹¹. Opet, istraživanje rađeno u SAD je pokazalo da nema kointegracije između ekonomskog i turističkog razvoja¹².

Lee i Chang¹³ su izučavali međusobni odnos ekonomskog rasta i turističkog razvoja na primeru dve grupe zemalja – članica OECD in e-članica iste organizacije. Istraživanje je pokazalo jednosmernu kauzalnu vezu od turističkog razvoja ka ekonomskom rasu u zemljama OECE-a, a dvosmernu u zemljama koje nisu članice OECD.

Istraživanje koje su radili Eugenio-Martin et al.¹⁴ baca novo svetlo na pitanje odnosa ekonomskog razvoja i turizma. Naime, oni su, koristeći set panel podataka u međunarodnom turizmu na primeru turista iz Australije, Francuske, Nemačke, Japana, Španije, UK i SAD, pokazali da na globalnom nivou, nivo ekonomske razvijenosti destinacija ima uticaja na turističku tražnju. U pogledu manjih geografskih celina odnosno zemalja, kod zemalja sa visokim nivoom BDP, razlike u nivou ekonomske razvijenosti nisu značajne, dok kod zemalja u razvoju jesu.

Sumirajući rezultate ovih istraživanja, možemo zaključiti da veze između ekonomskog razvoja i turizma postoje, da su dvosmerne i da priroda njihovog odnosa još uvek nije do kraja razjašnjena. Teorijski, to znači da su u ovoj oblasti moguća i potrebna dodatna istraživanja.

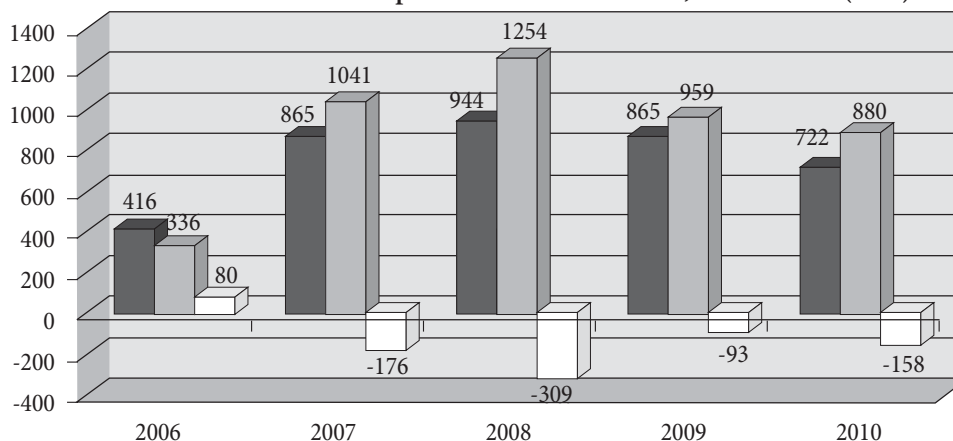
U praksi, nedvosmisleno je da između turizma i privrednog razvoja postoji izražena veza i da u vreme jačeg uticaja neproizvodnih sektora, turizam predstavlja značajno područje novog privrednog rasta.

Efeki razvoja inostranog turizma u ekonomiji zemlje

Efeki turizma na ekonomiju zemlje dugo su predmet akademskih izučavanja (Fletcher, 1989; Johnson and Moore, 1993; Fleming and Toeper, 1990)^{15,16,17}. Posebno interesovanje je posvećeno uticaju prihoda od inostranog turizma u zemljama u kojima je njegov značaj naglašen (Archer and Fletcher, 1996; Narayan, 2004; Heng and Low, 1990)^{18,19,20}. Sve je više radova koji u analizu uključuju i šire efekte turističkog razvoja, naglašavajući potrebu da se i ovi detaljno ispituju (Alavalapati and Adamowicz, 2000; Crompton, 1998)^{21,22}. Posebna pažnja se usmerava na uticaje koji dolaze po osnovu prihoda od inostranog turizma (Dwyer and Forsyth, 1997; Perez and Juaneda, 2000; Witt, Song and Wanhill, 2004;)^{23,24,25}, kako zbog lakšeg utvrđivanja njihovog iznosa u odnosu na prihode od domaćeg turizma, tako i zbog značaja koji inostrani turizam ima na platne bilanse turističkih zemalja (Baretje, 1982; Smeral and Weber, 2000)^{26,27}.

Prilivi koji se po osnovu razvoja turizma generišu u bilansu plaćanja Srbije možemo posmatrati iz dva ugla. Prvi se odnosi na prihode ostvarene potrošnjom inostranih posetilaca na usluge i robu u Srbiji, a drugi kroz direktne strane investicije u ovaj sektor.

Slika 1. Devizni prilivi i odlivi od turizma, u 000 dolara (USD)

Procenu potrošnje inostranih turista u Srbiji vrši Narodna banka Srbije, koristeći svoju deviznu statistiku i podatke o turističkom prometu koje dobija od Republičkog zavoda za statistiku. U obračun prihoda ne ulaze prihodi od prevoza turista. U 2010. godini Srbija je, prema procenama NBS, ostvarila 722 miliona USD prihoda od inostranog turizma.²⁸ Devizni odlivi po osnovu turizma se uvećavaju sa rastom životnog standarda domaćeg stanovništva, a dodatno su podstaknuti ukidanjem viza za ulazak u zemlje Evropske unije. Taj odliv je nešto što nije realno da će se smanjivati.

Stoga je jedini način za uravnoteženje platnog bilansa turizma i dodatno ostvarenje pozitivnih efekata porast potrošnje stranih gostiju u Srbiji. Taj pozitivan trend je prekinut 2008. godine. Ipak, treba imati u vidu da su sačuvani neki prirodni pokazatelji: broj dolazaka stranih turista je u 2009. godini, uprkos delovanju krize očuvan na istom nivou kao u 2008. godini, dok je u 2010. godini uvećan za 6% (682.681). Obrnuto, broj noćenja koji je u prošloj godini uvećan 5% u jeku najveće krize, ove godine je neznatno opao tako da se može reći daje očuvan – indeks 99 (1.452.156).²⁹ Očuvano tržište izraženo kroz fizičke pokazatelje dolaska i noćenja stranih turista stvara dobru osnovu da se u uslovima oporavka privrede, oporave i finansijski pokazatelji u ovoj grani.

Potrošnja građana Srbije na putovanja u inostranstvo takođe se procenjuje od strane Narodne banke Srbije, korišćenjem podataka koje, na osnovu posebne ankete, takođe dostavlja Republički zavod za statistiku. I kako je u poslednje pet posmatranih godina takođe procena rađena na osnovu uputstava o platnom bilansu MMF-a, pokazalo se da je Srbija zabeležila deficit u turističkom bilansu 2007., 2008., 2009. i 2010. godine (176 miliona USD, 309 miliona USD, 93 miliona USD i 158 miliona USD).

Treba imati u vidu da se radi o procenama, rađenim na osnovu nepotpunih podataka, te da su za dobitanje preciznijih procena neophodna češća istraživanja. Stoga ove podatke, kako one o potrošnji stranih turista u Srbiji, tako i one o potrošnji građana Srbije na putovanja u inostranstvo, treba uzeti samo kao indikator kretanja turističkog bilansa.

Objašnjavajući ove podatke, treba imati u vidu da Srbija u načelu za letnje odmone ne može zameniti coastal

destinacije, ali činjenica da Srbi putuju u inostranstvo i u drugim periodima godine navodi na zaključak da je to jednim delom zbog nerazvijenog turističkog proizvoda. Tome je posebno doprinelo ukidanje viznog režima prema EU koje je prouzrokovalo značajan odlazak domaćih turista u strane destinacije krajem 2009. i početkom 2010. godine, uprkos krizi koja je bila u punom jeku. Razvojem turizma, odnosno profesionalnim razvojem konkretnih turističkih proizvoda, deo „drugih“ (a možda i trećih, kojih je manje) odmora, građani Srbije bi alternativno mogli da provode u svojoj zemlji.

Mesto Srbije u svetskom turizmu

Turizam je danas u svetu jedna od najpropulzivnijih društvenih i privrednih aktivnosti. Svetska turistička organizacija registruje skoro milijardu međunarodnih putovanja: Tome treba dodati, prema procenama, i oko dve milijarde domaćih putovanja. Od toga, polovina tih tokova ostvaruje se u Evropi, kao najrazvijenijem delu sveta, sa visokim životnim standardom i visokom tražnjom po proizvodima i uslugama za slobodno vreme – turizam. Sa 1,5 milijardi međunarodnih i domaćih turističkih putovanja, Evropa predstavlja najveće turističko tržište (receptivno i emitivno) i najveću turističku tražnju u svetu.

Kada govorimo o turističkoj industriji, ona predstavlja danas u zemljama EU više od 5% u BDP, ima oko 1,8 miliona preduzeća ponuđača i oko 9,7 miliona radnih mesta (5,2% svih radnih mesta u EU). Međutim kada uzmemo u obzir privredne delatnosti direktno i indirektno povezane sa turizmom, onda govorimo o turističkoj privredi koja predstavlja više od 10% BDP i zapošljava 12% radne snage zemalja EU. To predstavlja više od 24 miliona radnika, tj. svakog osmog zaposlenog u EU!

U poređenju sa državama u širem regionu, 24 istočnoevropskih zemalja među kojima su i turističko razvijene zemlje poput Hrvatske, Slovenije, Mađarske, Češke, Crne Gore i Bugarske Srbija, beleži neke rezultate iznad proseka za taj region. Tako je u Srbiji udeo turističke industrije i turističke privrede u BDP iznad proseka 24 zemlje istočne Evrope, ali značajno manji od najrazvijenijih 15 zemalja EU. Odabrani su neki podaci za 2009. godinu prema WTTC – World travel and tourism council.

Tabela 1. Poređenje udela u BDP u Srbiji i evropskim zemljama

	Srbija	EU15	Istočna Evropa 24
Udeo turističke industrije u BDP	2,1	3,6	1,7
Udeo turističke privrede u BDP	8,0	9,8	7,7
Udeo zaposlenih u turističkoj industriji	2,0	4,2	1,5
Udeo zaposlenih u turističkoj privredi	7,2	11,1	6,4
Udeo u potrošnji za ležr putovanja stanovništva	8,7	10,1	6,2
Udeo u potrošnji za biznis putovanja	0,4	1,3	0,7
Udeo u potrošnji za putovanja javnog sektora	0,8	3,3	2,9
Udeo u potrošnji za investicije u turizam	9,8	8,9	10,2

Upoređenje podataka za turističku industriju i turističku privredu direktno pokazuje značajne multiplikativne efekte turizma na nacionalnu privredu i druge privredne delatnosti. Prema istom izvoru, u turističkoj industriji Srbije je zaposleno 38.700 osoba, dok je u turističkoj privredi ukupno 138.300 zaposlenih.

Konkurentnost turizma i njegove pozicije za Srbiju nije povoljna u poređenju sa 133 turističke zemlje u svetu. Ona se pogoršava u poslednjim godinama. Međutim, taj relativni pad više odražava brži razvoj zemalja u okruženju nego apsolutni pad efikasnosti i konkurentnosti turizma u Srbiji.³⁰ Ukupna procena konkurentnosti iznosi 3,7 na skali od 7. To stavlja Srbiju na 88. mesto između 133 turističkih zemalja. Kada pogledamo indekse konkurentnosti po glavnim područjima konkurentnosti, vidimo sledeće stanje:

- Turistički regulativni okvir – 78. mesto; jako je dobra pozicija na području zdravlja i higijene (44. mesto), dok su jako loše pozicije održivost okoline (127. mesto) i prioritizacija turizma (119. mesto)

- Turistička poslovna atmosfera i infrastruktura – 80. mesto; dobru poziciju zauzimaju turistička infrastruktura – broj soba, prisutnost rent-a-car kompanija i prisutnost bankarskih automata (58 mesto) i IKT infrastruktura (63. mesto) dok je infrastruktura avio saobraćaja na 105. mestu.
- Turistički ljudski, prirodni i kulturni resursi – 96. mesto; odličnu poziciju zauzimaju raspoloživost kvalifikovane radne snage (31. mesto) sistem edukacije i treninga (66. mesto); prirodni resursi zauzimaju katastrofalno 126. mesto, dok su kulturni resursi na 66. mestu.

Prema izveštaju WEF kao konkurentne prednosti i slabosti za turizam u Srbiji pokazuju se sledeće komponente.

Prethodna tabela daje indikativne smernice u nekoliko navrata. Prvo, ukazuje na neke od ključnih pravaca potrebne promene ekonomske politike zemlje u pravcu stavljanja fokusa na prioritet razvoja turizma kao značajnog izvoznog i razvojnog segmenta privrede. Razvoj turizma je direktno povezan sa očuvanjem prirodne okoline i kulturne baštine koji su u ovom izveštaju ocenjeni vrlo lošim ocenama. Drugo, činjenica da se ocene prikupljaju anketiranjem takođe ukazuje da pokazuje viši nivo kritičnosti domaće javnosti (domaća putna infrastruktura ili kvalitet životne sredine su ocenjeni daleko nižim ocenama nego u zemljama u regionu). Ipak, nedvosmisleno je korisna smernica da se mora više stavljati fokus na uvođenje profesionalnih treninga u ovoj oblasti, pojednostavljenje procedure investiranja i unapređenje saobraćaja i marketinga. U svakoj od ovih oblasti su primetne neke promene, koje, međutim, u narednom periodu moraju biti intenzivirane kroz alociranje sredstava i ukupnih napora.

Tabela 2. Prednosti i slabosti turizma Srbije

Konkurentne prednosti	Konkurentne slabosti
Dostupnost pitke vode	Primena regulative na području SDI
Broj ležaja u bolnicama	Regulativa očuvanja okoline
Gustoća saobraćajnica	Ulaganja države u sektor turizma
Prisutnost glavnih rent-a-car kompanija	Efikasnost brendiranja i marketinga
Raspoloživost telefonskih linija	Prioritizacija turizma sa strane države
Upis u osnovne škole	Međunarodna avio mreža i linije
Kvalitet sistema obrazovanja	Kvalitet saobraćajnica
Niska prisutnost HIVa	Upotreba interneta u biznisu
Pozitivan odnos stanovništva prema strancima	Indeks cena noćenja u hotelima
	Obim, kvalitet i dostupnost funkcionalnih treninga
	Kvalitet prirodne okoline

Uticaj direktnih stranih investicija

Direktne strane investicije imaju značajnu ulogu u razvoju turizma širom sveta (Dwyer, and Forsyth, 1994)³¹. Njihov uticaj na razvoj turizma pojedinih zemalja, uprkos značaju, nije mnogo izučavan (Endo, 2006)³². Strane direktne investicije poseban značaj imaju za manje razvijene zemlje (Craigwell and Moore, 2008; Barrowclough, 2007; Willem te Velde and Nair, 2006)^{33,34,35}, ali su svakako značajne i za razvijene (Bull, 1990)³⁶.

Najčešće izučavani segment turizma u pogledu SDI je hotelski sektor (Williams and Deslandes, 2008; Endo, 2006; Gatsinzi and Donaldson, 2010)^{37,38,39}. Naime, činjenica da turizam obuhvata veći broj sektora (hoteli, prevoz putnika, atrakcije, restorani, turoperator i agenti, itd.), čini prikupljanje sveobuhvatnih informacija od SDI u turizmu nemogućim (Endo, 2006)⁴⁰. Karakteristika ekspanzije velikih hotelskih lanaca u druge zemlje sveta je ta da se preferiraju metodi koji ne podrazumevaju vlasništvo nad

objektima, već se internacionalizacija sprovodi kroz ugovore o menadžmentu i franšizi (Endo, 2006; Dunning and McQueen, 1981)^{41,42}. Ipak, uprkos „konkurenciji” različitim strategija ekspanzije (Chen and Dimou, 2005)⁴³, snažna investiciona aktivnost u formi direktnih stranih ulaganja postoji (Snyman and Saayman, 2009; Williams and Deslandes, 2008)^{44,45}.

Takva aktivnost je prisutna i u Srbiji poslednje tri godine. Prema podacima Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja, od 2007. do kraja 2010. godine, po prvi put su registrovana 52 hotela.

Struktura srpskog hotelijerstva se menja od hotela sa dve i tri zvezdice. Sada se najveći broj hotela grupiše u kategorijama sa tri i četiri zvezdice. Posebno se uočava rast broja garni hotela i manjih hotelskih jedinica (20-50 smeštajnih jedinica). Značajan broj ovih hotela je podignut sredstvima iz inostranstva: ili je reč o stranim investitorima ili o domaćim investitorima koji su u drugim zemljama stekli sredstva koja sada investiraju u Srbiju.

Tabela 1. Kapaciteti za smeštaj u hotelima i sličnim objektima u Srbiji⁴⁶

R.br.	Ukupno	Br. objekata	Br. apartmana	Br. soba	Br. ležaja
1	Hoteli	205	846	12930	21794
2	Garni hoteli	43	133	905	1533
3	Apart hoteli	1	12	0	32
4	Depandansi	16	17	514	827
	Ukupno 1+2+3+4	249 bez depandanasa	1008	14349	24186
5	Moteli	11	14	295	523
6	Turistička naselja	1	0	58	116
7	Apartmanska naselja	3	466	3	1329
8	Pansioni	1	0	16	18
	Ukupno 1+2+3+4+5+6+7+8	265	1488	14721	26172

1	Garni hoteli	Br. objekata	Br. apartmana	Br. soba	Br. ležaja
*		3	1	38	53
**		16	21	249	419
***		12	47	221	394
****		10	57	325	571
*****		2	7	72	96
2	Hoteli	Br. objekata	Br. apartmana	Br. soba	Br. ležaja
*		21	20	697	1304
**		66	135	2790	5298
***		76	337	5493	9481
****		35	232	2744	4018
*****		7	122	1206	1693

Vrsta objekta	2009	2010	2010/2009
-hotel	204	207	1 %
-garni hotel	27	43	59 %
-depandansi hotela	11	16	45 %
Ukupan broj sm. jedinica	14.558	15.357	5,5%
Ukupan broj ležaja	23.613	24.186	2,4 %

Prosečna cena investicije u hotel, merena po hotelskoj sobi u centralnoj i istočnoj Evropi početkom prošle decenije je bila između 50.000 i 350.000 EUR.⁴⁷ Na osnovu procene da je prosečan novi hotel u Srbiji otvoren sa oko 40 smeštajnih jedinica, procenjena vrednost investicija u hotele u Srbiji je u posmatrane četiri godine je bila između 100 i 700 miliona EUR.

Investicione aktivnosti u ugostiteljstvu Srbije

Predstavljene investicione aktivnosti u hotelijerstvo Srbije se nastavljaju i dalje. Za to postoji više razloga:

- Lokacija Srbije na ukrštanju glavnih putnih koridora Evrope i Azije;
- Atraktivne lokacije nekoliko postojećih hotela, koji treba da budu rekonstruisani po najvišim standardima;
- Samo u Beogradu postoji nekoliko mogućih lokacija za odmor sa mogućnostima za izgradnju novih hotela;
- Dalje interesovanje (stranih) investitora ide u korak sa sprovođenjem reformi u Srbiji i stabilizacijom poslovanja;
- Niske poreske stope;
- Slaba prisutnost velikih hotelskih lanaca u Beogradu;
- Podrška države zajedničkim ulaganjima i infrastrukturnim projektima u turizmu;
- Implementacija internacionalnih hotelijerskih standarda infrastrukture i menadžmenta;
- Povećanje interesovanja za City Break proizvode, što posebno pogoduje razvoju hotelijerstva u Beogradu i Novom Sadu.

Naravno, ima i mnogo nedostaka koji usporavaju i ometaju razvoj hotelske industrije u Srbiji:

- Slaba obučenost kadrova zaposlenih u hotelima;
- Zastarela infrastruktura, sobe i sadržaj mnogih hotela;
- Nedovoljna veličina soba u skladu sa internacionalnim standardima;
- Niska produktivnost i višak zaposlenih u mnogim hotelima;

- Niska zarada i stopa zauzetosti u starim i nerenoviranim hotelima;
- Nedostatak parkinga u gradskom centru;
- Poremećaj u procesima privatizacije postojećih hotela;
- Povećana konkurentnost ostalih gradova u regionu.

Trenutna situacija u pogledu investiranja u hotelsku industriju Srbije se karakteriše nekim elementima. Postoji potreba za hotelima visoke kategorije 4-5* u većim gradovima (Beograd, Novi Sad, Niš). Očekuje se dolazak hotelskih lanaca sa prepoznatljivim brendovima i profesionalnim menadžmentom. Za sada, mali hoteli pokrivaju tržište. Međutim, realne su najave da će se jedan broj poznatih operatera pojaviti na tržištu Srbije, posebno Beograda do 2015. godine.

Pored hotela u administrativnim centrima, razvijaće se i hoteli u potpuno novim turističkim destinacijama kao što je Stara Planina. Kao potpuno nova turistička destinacija afirmiše se i Srebrno jezero na Dunavu. Pored novih, postoji i potreba za privatizacijom i rekonstrukcijom postojećih hotela. Jedan broj bivših hotela je zapušten pa čak i u opasnosti od rušenja. Činjenica da se pojedini hoteli nalaze na najboljim lokacijama samo dodatno inicira pritisak da se ovi kapaciteti reaktiviraju. Za neke hotele van glavnih administrativnih centara, postoji potreba za velikim projektima razvoja atrakcija (man-made attraction - golf tereni i klubovi, akva parkovi, spa centri, kongresni centri i dr.).

Tokom 2010. godine bilo je nekoliko aktuelnih investicija u hotelsku industriju. Najveća završena investicija je hotel "Izvor", Aranđelovac, koji posluje u okviru Privrednog društva za turizam i ugostiteljstvo "Hotel Izvor" d.o.o. u sastavu "Alko grupe". Hotel raspolaže sa ukupno 164 smeštajne jedinice (84 jednokrevetnih i dvokrevetnih soba, 4 sobe prilagođene su osobama sa invaliditetom, 65 porodičnih soba i 11 apartmana). U renoviranje objekta je uloženo 35 mil. €. Hotel se nalazi na u okviru kompleksa od 9 hektara, a u drugoj fazi izgradnje planiran je završetak akva parka i sportskih terena do leta 2011. godine. Po principu javno-privatnog partnerstva, uređena je kanalizacija za škole koje se nalaze na obodu hotelskog kompleksa kao i uređenje korita lokalnog potoka.

"Lampsa Hotel" iz Grčke, većinski vlasnik beograd-

skog Hajata, je 2008. godine kupio hotel „Excelsior“ za 7,3 mil. € i uložio do sada preko 2 mil. € u renoviranje kako bi ga doveo u nivo hotela sa 3*. Planiraju da šire mrežu hotela u Beogradu. „Metropol grupa“ (Rusija) je u 2007. godini kupila hotel „Putnik“ za više od 40 mil. €. Hotel je renoviran i krajem 2010. otvoren je kao hotel „Tulip in Putnik Beograd“. Beograd Art Hotel u pešačkoj zoni u Knez Mihajlovoj ulici otvoren je meseca juna 2010. Hotel posluje u sastavu preduzeća „Todor hotels“ kome pripada i hotel „Vila Aleksandar“ u Vrnjačkoj Banji.

Imajući u vidu skoro otvorene hotele, jasno je da Beograd i Novi Sad privlače najveći broj novih investicija. „Square 9“, Studentski trg, jedini je objekat u Beogradu za koji se očekuje u toku 2011. da bude kategorisan kao hotel sa 5*. Već su otvoreni i funkcionišu „IN Hotel“, Beograd, prvi izgrađeni hotel sa 4* posle 17 godina, u 2006. Takođe, u poslednjih nekoliko godina izgrađeni su hoteli: Best Western Šumadija, Zira Hotel, Le Petit Piaf, Life Design Hotel 4*, hotel Kristal, hotel Town House 27 i dr.

Neke hotelske investicije su planirane i najavljene. Mona Zlatibor, ulaže u izgradnju gradskog hotela sa 4* na Dorćolu u Beogradu. Slično, u Novom Sadu „Aleksandar gradnja“ započinje izgradnju hotela koji će biti deo lanca „Holiday Inn“. Ukupna vrednost investicije se procenjuje na 11 mil.€ a očekivano otvaranje u martu 2012. U Beogradu već postoji „Holiday Inn“ u koji je uloženo 25 mil. €, a otvoren je 2007. godine.

Pored beogradskih i novosadskih investicija, najavljene su i nove investicije u hotelskoj industriji Srbije. KBM Plus doo gradi etno naselje „Sveti Simeon“ na Kopaoniku. Investicija je vredna 25 mil.€, a prvobitno je planirano da prva faza bude završena za zimsku sezonu 2010/11. Kompanija WEG realizuje radove na izgradnji ekskluzivnog hotelsko-apartmanskog kompleksa „WEG City“ u Brzeću, u podnožju Kopaonika. Kompanija WEG u svom vlasništvu poseduje tri hotela: hotel Balkan, Balkan hotel Garni i hotel Balkan Highway. Na Zlatiboru, „Hemel“ iz Jagodine investira oko 14 mil. € u izgradnju hotelsko-turističkog kompleksa, 120 apartmana i hotel sa 5*. MK Grupa je uložila oko 12 mil. € u renoviranje turističkog kompleksa na Kopaoniku, u obnovu hotela „Grand“ sa depandansom „Konaci-Sunčani vrhovi“ nakon čega je hotel kategorisan sa 4*.

Ima hotela u državnom vlasništvu koji predstavljaju potencijalni mamac za buduće investicije zbog svog ugleda ili lokacije. Privatizacija hotela „Splendid“ u Beogradu je poništena, a imajući u vidu lokaciju objekta, može se očekivati uspešan poziv investitorima. Hotel „Bristol“, u vlasništvu Vojske Republike Srbije, takođe predstavlja investiciono atraktivan objekat.

Zaključak

Hotelska industrija Srbije ima velike potencijale i trenutno je polovično iskorišćena. Uprkos tome, cene smeštaja u Beogradu su 30% veće u odnosu na gradove u regionu, tako da bi usklađivanje cena svakako uticalo na konkurentnost i povećanje turističkog prometa u Beogradu. Sličan zaključak važi i za druge destinacije u Srbiji. Istovremeno, uz usklađivanje cenovne politike naniže i dalje stoji potreba da se unapredi smeštajna infrastruktura i poboljša njen kvalitet u skladu sa evropskim standardima. Izuzetna turistička ponuda uporedo sa dolaskom svetskih turističkih lanaca trebalo bi da utiče na razvoj turizma i dalja investiranja u turizam. U poslednjih nekoliko godina i tokom 2010. godine se dosta investiralo u hotelske kapacitete, što je slika relativno povoljne investicione klime i očekivanja investitora. Porast i privlačenje velikog broja međunarodnih tur-operatera i low-cost avio kompanija će imati za posledicu razvoj i promociju turizma Srbije, što je osnova za dalja ulaganja u hotelsku industriju.

Literatura

- 1 Balaguer and M. Cantavella-Jorda, Tourism as a long-run economic growth factor: the Spanish case, *Applied Economics* 34 (2002), pp. 877-884
- 2 Belloumi, Mounir (2010) The relationship between tourism receipts, real effective exchange rate and economic growth in Tunisia. *International Journal of Tourism Research*, Volume 12, Issue 5, September/October 2010, pp. 550-560.
- 3 Dritsakis, Nikolaos (2004) Tourism as a long-run economic growth factor: An empirical investigation for Greece using causality analysis, *Tourism Economics* Volume 10, Number 3, 1 September 2004, pp. 305-316(12)
- 4 Chen, Ching-Fu and Chiou-Wei, Song Zan (2009) Tourism expansion, tourism uncertainty and economic growth: New evidence from Taiwan and Korea. *Tourism Management*, Volume 30, Issue 6, December 2009, pp. 812-818

- 5 Chi-Ok Oh (2005) The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy. *Tourism Management*, Volume 26, Issue 1, February 2005, pp. 39-44.
- 6 Payne, James E.; Mervar, Andrea (2010) *Research note: The tourism-growth nexus in Croatia. Tourism Economics*, Volume 16, Number 4, December 2010, pp. 1089-1094(6).
- 7 Katircioglu, Salih T. (2009) Testing the Tourism-Led Growth Hypothesis: The case of Malta. *Acta Oeconomica*, Vol. 59, No. 3, September 2009, pp. 331-343.
- 8 Chen, Ching-Fu and Chiou-Wei, Song Zan (2009) Tourism expansion, tourism uncertainty and economic growth: New evidence from Taiwan and Korea. *Tourism Management*, Volume 30, Issue 6, December 2009, pp. 812-818.
- 9 Hyun Jeong Kim, Ming-Hsiang Chen and SooCheong "Shawn" Jang (2006) Tourism expansion and economic development: The case of Taiwan. *Tourism Management*, Vol. 27, Issue 5, October 2006, pp. 925-933
- 10 Salih T. Katircioglu (2009) Revisiting the tourism-led-growth hypothesis for Turkey using the bounds test and Johansen approach for cointegration. *Tourism Management*, Volume 30, Issue 1, February 2009, pp. 17-20.
- 11 L. Gunduz, Lokman; Hatemi-J, Abdalnasser (2005) Is the tourism-led growth hypothesis valid for Turkey?, *Applied Economics Letters* Volume 12, Issue 8, June 2005, pp. 499-504
- 12 Tang, Chun-Hung (Hugo) and Jang, SooCheong (Shawn) (2009) The tourism-economy causality in the United States: A sub-industry level examination. *Tourism Management*, Volume 30, Issue 4, August 2009, pp. 553-558
- 13 Lee, Chien-Chiang; Chang, Chun-Ping (2008) Tourism development and economic growth: A closer look at panels. *Tourism Management*, Volume 29, Issue 1, February 2008, pp. 180-192
- 14 Eugenio-Martin, Juan L.; Martín-Morales, Noelia; Sinclair, M. Thea (2008) The role of economic development in tourism demand. *Tourism Economics*, Volume 14, Number 4, December 2008, pp. 673-690(18)
- 15 Fletcher, John E. (1989) Input-output analysis and tourism impact studies. *Annals of Tourism Research*, Volume 16, Issue 4, pp. 514-529
- 16 Johnson, Rebecca L.; Moore, Eric (1993) Tourism impact estimation. *Annals of Tourism Research*, Volume 20, Issue 2, pp. 279-288
- 17 Fleming, William R.; Toeper, Lorin (1990) Economic Impact Studies: Relating The Positive And Negative Impacts To Tourism Development. *Journal of Travel Research*, July 1990, vol. 29 no. 1, pp. 35-42
- 18 Archer, Brian; Fletcher, John (1996) The economic impact of tourism in the Seychelles. *Annals of Tourism Research*, Volume 23, Issue 1, pp. 32-47
- 19 Narayan, Paresh Kumar (2004) Economic impact of tourism on Fiji's economy: empirical evidence from the computable general equilibrium model. *Tourism Economics*, Volume 10, Number 4, December 2004, pp. 419-433(15)
- 20 Heng, Toh Mun; Low, Linda (1990) Economic impact of tourism in Singapore. *Annals of Tourism Research*, Volume 17, Issue 2, pp. 246-269
- 21 Alavalapati, Janaki R. R.; Adamowicz, Wiktor L. (2000) Tourism impact modeling for resource extraction regions. *Annals of Tourism Research*, Volume 27, Issue 1, pp. 188-202
- 22 Crompton, John L. (1998) Developing and Testing a Tourism Impact Scale. *Journal of Travel Research* November 1998 vol. 37, no. 2, pp. 120-130
- 23 Larry Dwyer, Peter Forsyth, (1997) Measuring the benefits and yield from foreign tourism. *International Journal of Social Economics*, Vol. 24 Iss: 1/2/3, pp.223 - 236
- 24 Perez, Eugeni Aguilo; Juaneda, Sampol Catalina (2000) Tourist expenditure for mass tourism markets. *Annals of Tourism Research*, Volume 27, Issue 3, pp. 624-637
- 25 Witt, Stephen F.; Song, Haiyan; Wanhill, Stephen (2004) Forecasting tourism-generated employment: the case of Denmark. *Tourism Economics*, Volume 10, Number 2, 1 June 2004, pp. 167-176(10)
- 26 Baretje, Rene (1982) Tourism's external account and the balance of payments. *Annals of Tourism Research*, Volume 9, Issue 1, pp. 57-67
- 27 Smeral, Egon; Weber, Andrea (2000) Forecasting international tourism trends to 2010. *Annals of Tourism Research*, Volume 27, Issue 4, pp. 982-1006.
- 28 Shodno petom izdanju uputstva o platnom bilansu MMF-a, od 2007. godine Narodna banka Srbije primenjuje novu metodologiju obračuna prihoda od turizma, korišćenu za obračun prihoda i rashoda za poslednje četiri godine. U tom smislu je uvedena i nova stavka u obračunu prihoda od turizma, a odnosi se na procenu vanpansionske potrošnje, s obzirom da se smatra da ova uglavnom nije obuhvaćena kroz ostale stavke u strukturi prihoda od turizma (npr. zbog nemogućnosti da se tačno odredi koji se deo konverzije stranih valuta u menjačnicama odnosi na turiste).
- 29 Republički zavod za statistiku, Statistika ugostiteljstva i turizma, Saopštenje Broj 21 - god. LXI, 31.01.2011
- 30 Travel and tourism competitiveness report, WEF - World Economic Forum, Geneve, 2010
- 31 Dwyer, Larry; Forsyth, Peter (1994) Foreign tourism investment: Motivation and Impact. *Annals of Tourism Research*, Volume 21, Issue 3, pp. 512-537
- 32 Endo, Kumi (2006) Foreign direct investment in tourism-flows and volumes. *Tourism Management*, Volume 27, Issue 4, August 2006, pp. 600-614
- 33 Craigwell, Roland; Moore, Winston (2008) Foreign Direct Investment and Tourism in Sids: Evidence from Panel Causality Tests. *Tourism Analysis*, Volume 13, Number 4, 2008, pp. 427-432(6)
- 34 Barrowclough, Diana (2007) Foreign investment in tourism and small island developing states. *Tourism Analysis*, Volume 13, Number 4, December 2007, pp. 615-638(24)
- 35 Willem te Velde, Dirk; Nair, Swapna (2006) Foreign Direct Investment, Services Trade Negotiations and Development: The Case of Tourism in the Caribbean, *Development Policy Review*, Volume 24, Number 4, July 2006, pp. 437-454(18)
- 36 Bull, Adrian (1990) Australian tourism : Effects of foreign investment. *Tourism Management*, Volume 11, Issue 4, December 1990, pp. 325-331

- 37 Williams, Densil; Deslandes, Derrick (2008) Motivation for Service Sector Foreign Direct Investments in Emerging Economies: Insights from the Tourism Industry in Jamaica. *The Round Table*, Volume 97, Number 396, June 2008, pp. 419-437(19)
- 38 Endo, Kumi (2006) Foreign direct investment in tourism—flows and volumes. *Tourism Management*, Volume 27, Issue 4, August 2006, pp. 600-614
- 39 Gatsinzi, Josephine; Donaldson, Ronnie (2010) Investment challenges in the hotel industry in Kigali, Rwanda: Hotel managers' perspectives. *Development Southern Africa*, Volume 27, Number 2, June 2010, pp. 225-240(16)
- 40 Endo, Kumi (2006) Foreign direct investment in tourism—flows and volumes. *Tourism Management*, Volume 27, Issue 4, August 2006, pp. 600-614
- 41 Endo, Kumi (2006) Foreign direct investment in tourism—flows and volumes. *Tourism Management*, Volume 27, Issue 4, August 2006, pp. 600-614
- 42 Dunning, John H.; McQueen, Matthew (1981) The Eclectic Theory of International Production: A Case Study of the International Hotel Industry. *Managerial and Decision Economics*, Vol. 2, No. 4, Dec., 1981, pp. 197-210
- 43 Chen, Jean Jinghan; Dimou, Irini (2005) Expansion strategy of international hotel firms. *Journal of Business Research*, Vol. 58, Issue 12, December 2005, Pages 1730-1740
- 44 Snyman, J.A. ; Saayman, M. (2009) Key factors influencing foreign direct investment in the tourism industry in South Africa. *Tourism Review*, Vol. 64 Iss: 3, pp.49 - 58
- 45 Williams, Densil; Deslandes, Derrick (2008) Motivation for Service Sector Foreign Direct Investments in Emerging Economies: Insights from the Tourism Industry in Jamaica. *The Round Table*, Volume 97, Number 396, June 2008, pp. 419-437(19)
- 46 Agencija za privredne registre RS, Registar turizma. Januar 2011.
- 47 Bernard Forster & Philippa Bock, *European Hotel Transactions 2004 - Country Analysis: Germany, Austria, Central & Eastern Europe*, March 29, 2005

Goran Petković

je državni sekretar u Ministarstvu ekonomije i regionalnog razvoja zadužen za turizam od 2007 godine i redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu 1986 i na istom fakultetu magistrirao 1989 i doktorirao 1994 godine. Kao konsultant učestvovao je na projektima „Strategija razvoja turizma u Srbiji“, „Konkurentnost privrede Srbije“, „Strategija i politika razvoja trgovine u Republici Srbiji“. Autor ili koautor je knjiga: „Pozicioniranje trgovinskih preduzeća“, „Modeli za donošenje odluka u trgovini“, „Berzanski pojmovnik“, „Trgovina teorija i praksa“, „Trgovinski marketing“ i „Strategija i politika trgovine Republike Srbije“. Takođe je objavio veliki broj naučnih radova u domaćim i međunarodnim publikacijama.

Bojan Zečević

je rođen 1964. u Beogradu, gde je završio osnovnu i srednju školu. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu 1988, a magistrirao 1994. godine. Nakon završenih studija zaposlio se na Fakultetu kao asistent pripravnika. Unapređen je u zvanje asistenta 1995. godine. Godine 1995. proveo je tri meseca u Veneciji, na Università degli studi di Venezia - ca Foscari, *Economia del Turismo*. Na Fakultetu izvodi vežbe na predmetima *Ekonomika turizma*, *Poslovanje ugostiteljskih i turističkih organizacija* i *Marketing u turizmu*. Nastavu izvodi i na Višoj turističkoj školi.

Renata Pindžo

je od jula 2008. godine pomoćnik ministra u Ministarstvu ekonomije i regionalnog razvoja, Sektor za turizam. Diplomirala je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, gde je 2003. godine i magistrirala. Kandidat je za doktora ekonomskih nauka. Dosadašnje iskustvo obuhvata više od četrnaest godina aktivnog angažovanja na poslovima menadžment konsaltinga i finansijskog savetovanja brojnih domaćih i međunarodnih kompanijama, uključujući i finansijske institucije i javni sektor. Kao član tima Deloitte-a, saradivala je sa vodećim preduzećima iz različitih industrijskih grana: trgovine, agrobiznisa, prehrambene industrije, farmacije, metalne industrije. i dr. Takođe, bila je angažovana na upravljanju i realizaciji različitih tipova projekata privatizacije i restrukturiranja kako u Agenciji za privatizaciju (na strani prodavca - "sell side"), tako i kao konsultant/savetnik (na strani kupca). Osim toga, kao konsultant bila je angažovana na pružanju kompletne savetodavne pomoći pri transakcijama (merđeri i akvizicije) klijentima iz privatnog sektora, na definisanju buduće strategije razvoja preduzeća, definisanju i razvoju poslovnih procedura, istraživanju i analizi tržišta za potrebe brojnih domaćih i inostranih kompanija. Kao konsultant saradivala je sa brojnim međunarodnim institucijama (USAID, EAR, DIFID i GTZ) na kompleksnim projektima restrukturiranja srpske ekonomije.